1. Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ

Μέσο: . . . . .ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ

Ημ. Έκδοσης: . . .28/11/2021 Ημ. Αποδελτίωσης: . . .28/11/2021

Σελίδα: 5

ΤΟΥΡΚΙΑ: Ανορθολογισμός του Ερντογάν ή συμφεροντολογικός ορθολογισμός;

ΑΝΑΛΥΣΗ

Του δρα Νίκου Μούδουρου

Ο εμφύλιος των επιχειρηματιών και το δίλημμα της αντιπολίτευσης

«Όσο βρίσκομαι σε αυτό το αξίωμα, θα συνεχίσω μέχρι τέλους τον αγώνα μου ενάντια στα επιτόκια και τον πληθωρισμό. Σε αυτό το θέμα ο λόγος του Θεού είναι ξεκάθαρος. Εφόσον είναι ξεκάθαρος τότε τι συμβαίνει με όλους αυτούς που υποστηρίζουν ψηλά επιτόκια;». Αυτά, μεταξύ πολλών άλλων σημαντικών, ανέφερε ο Ερντογάν στην κοινοβουλευτική ομάδα του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) στις 17 Νοεμβρίου 2021. Την επόμενη μέρα, η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας αποφάσισε να συνεχίσει τη μείωση των επιτοκίων από το 16% στο 15%, ενώ η αξία της τουρκικής λίρας έναντι του δολαρίου και του ευρώ βρέθηκε σε νέο αρνητικό ρεκόρ εικοσαετίας.

Η πιο πάνω προαναφερθείσα εξέλιξη φυσικά δεν αποτελεί πρωτοτυπία στα δεδομένα των εξελίξεων στη χώρα. Τα τελευταία χρόνια εκείνο που συζητείται ίσως περισσότερο σε σχέση με την οικονομία στην Τουρκία είναι η επιμονή του Προέδρου στην πολιτική χαμηλών επιτοκίων. Ο ίδιος και η ηγεσία του κυβερνώντος κόμματος επαναλαμβάνουν με έμφαση ότι τα προβλήματα της οικονομίας θα επιλυθούν εφόσον προηγουμένως γίνει αντιληπτό ότι «τα επιτόκια είναι η αιτία και ο πληθωρισμός το αποτέλεσμα». Οι άμεσες επιπτώσεις από τη βούληση για διατήρηση χαμηλών επιτοκίων εκφράζεται στη δραματική υποτίμηση της αξίας της τουρκικής λίρας έναντι ξένων νομισμάτων, ενώ συνοδεύεται από αύξηση του πληθωρισμού. Ένας συνδυασμός που συνθλίβει τα εισοδήματα και την αγοραστική δύναμη των μισθωτών εργαζομένων.

Η ανάγκη επιβίωσης του ΑΚΡ στην εξουσία και η εξυπηρέτηση των συμφερόντων του εκλογικού του κοινού

Αυτή η πολιτική θεωρείται από πολλούς ως το αποτέλεσμα ανορθολογισμού του Ερντογάν. Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, η συνεχής εργαλειοποίηση της ισλαμικής αντίθεσης προς τον τόκο και την τοκογλυφία, είναι έκφραση της ιδεολογικής αγκύλωσης του Προέδρου της χώρας. Από άλλους κύκλους στην Τουρκία, η επιμονή σε χαμηλά επιτόκια εξηγείται ως ανικανότητα του οικονομικού επιτελείου της κυβέρνησης και η λύση του προβλήματος εντοπίζεται στην κυβερνητική αλλαγή. Μια τρίτη προσέγγιση εξηγεί τη γενικότερη οικονομική αποσταθεροποίηση που προκαλεί η συναλλαγματική κρίση ως συνέπεια του προεδρικού συστήματος, της υπερσυγκέντρωσης των εκτελεστικών εξουσιών στον Πρόεδρο και την έλλειψη μηχανισμών ελέγχου και ισορροπιών στο πολιτικό σύστημα. Οι συγκεκριμένες ερμηνείες φυσικά δεν μπορούν να αποκλειστούν εντελώς από την εξήγηση της αποσταθεροποίησης της οικονομίας, μιας αποσταθεροποίησης που στο μεταξύ προκαλεί τη φθορά της κυβέρνησης. Ωστόσο από μόνη της ούτε η ιδεολογία του Ερντογάν, ούτε η ανικανότητα κρατικών αξιωματούχων, ούτε και η υπερσυγκέντρωση των εξουσιών μπορούν να οδηγήσουν στη σφαιρική κατανόηση της σημερινής διάταξης κοινωνικών δυνάμεων στο τουρκικό πολιτικό σύστημα. Με λίγα λόγια, ο λεγόμενος ανορθολογισμός του Ερντογάν (αν υπάρχει) δεν μπορεί να εξηγήσει την πολιτική δέσμευση σε χαμηλά επιτόκια, η οποία ούτως ή άλλως εντείνεται ήδη από το 2013.

Αντίθετα, οι κοινωνικές ισορροπίες και αντιπαραθέσεις δείχνουν ότι οι πολιτικές που επιδιώκει να εφαρμόσει ο Ερντογάν, έστω και αν οδηγούν σε νέα αδιέξοδα, διαθέτουν ένα μεγάλο βαθμό ορθολογισμού. Ένας ορθολογισμός που απορρέει κυρίως από τα κοινωνικά συμφέροντα που θέλει να εξυπηρετήσει ο ίδιος και το μπλοκ εξουσίας που εκπροσωπεί. Ένας ορθολογισμός που προκύπτει και περιορίζεται στην ανάγκη επιβίωσης της εξουσίας. Όπως και σε άλλες χώρες, έτσι και στην Τουρκία το ζήτημα της σχέσης των επιτοκίων και του νομίσματος αποτελεί ζήτημα αντιφάσεων και αντιπαραθέσεων γιατί διαφορετικές κοινωνικές τάξεις έχουν διαφορετικές επιπτώσεις, κέρδη και ζημιές, από τις αποφάσεις σε αυτό το επίπεδο. Το ίδιο συμβαίνει και με μια σειρά από άλλα θέματα όπως ο βαθμός ανεξαρτησίας της Κεντρικής Τράπεζας και άλλων ρυθμιστικών αρχών. Η υποτίμηση του τοπικού νομίσματος ή αντίθετα η προσπάθεια να κρατηθεί ψηλά η αξία του, είναι ανάμεσα στα βασικά στοιχεία της πολιτικής βιομηχανικής ανάπτυξης που επιδιώκει να ακολουθήσει ένα κράτος. Εντός αυτού του πλαισίου λοιπόν και λαμβάνοντας υπόψη τα κεντρικά χαρακτηριστικά των οικονομικών προσανατολισμών της μακροχρόνιας διακυβέρνησης ΑΚΡ μπορούμε πιο εύκολα να διακρίνουμε τις αλλαγές, αλλά και μερικούς από τους σημερινούς στόχους της πολιτικής Ερντογάν.

➤ Το παρελθόν και το παρόν της δομικής κρίσης στην Τουρκία

Ιδιαίτερα την περίοδο μετά το 2013, η Τουρκία αντιμετωπίζει τα συμπτώματα μιας παρατεταμένης συγκυρίας δομικής κρίσης. Δηλαδή μιας συγκυρίας που εμφανίζεται στον συνδυασμό της κρίσης του μοντέλου μεγέθυνσης της οικονομίας με την κρίση στο κράτος. Σε οικονομικό επίπεδο, η περίοδος μετά το 2013 χαρακτηρίζεται από τη σταθερή μείωση της εισροής ξένου κεφαλαίου, από την ένταση του φαινομένου φυγής ξένων επενδύσεων, αλλά και από τις πιέσεις κάποιων επιχειρηματικών κύκλων για αύξηση των επιτοκίων. Δηλαδή αυτή η περίοδος συμπεριλαμβάνει την αμφισβήτηση σχεδόν όλων εκείνων των οικονομικών πλεονεκτημάτων που είχε στη διάθεσή της η κυβέρνηση της Τουρκίας για να ενοποιήσει, έστω προσωρινά, όλα τα διαφορετικά συμφέροντα των επιχειρηματικών κύκλων της χώρας.

Σχεδόν σε ολόκληρη την περίοδο από το 2002 μέχρι και το 2013, το ΑΚΡ ακολουθούσε πολιτικές που ταυτίζονταν πλήρως με τη διεύρυνση της παγκόσμιας ρευστότητας και την επικράτηση σχετικά χαμηλών επιτοκίων. Η Τουρκία, όπως και άλλες αναπτυσσόμενες χώρες, υιοθέτησαν το συγκεκριμένο μοντέλο συσσώρευσης, ως αποτέλεσμα των υψηλών επιπέδων δολαριοποίησης, των μεγάλων ελλειμμάτων τρεχουσών συναλλαγών, της εξάρτησης της εγχώριας παραγωγής από εισαγωγές πρώτων υλών (και άλλων προϊόντων), αλλά και της εξάρτησης της οικονομικής μεγέθυνσης από τη ροή ξένων κεφαλαίων. Με αυτά τα δεδομένα, το ΑΚΡ αρχικά εφάρμοσε πιστά το πρόγραμμα του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Προχώρησε σε σοβαρές μεταρρυθμίσεις στον δημόσιο τομέα, ενίσχυσε τις ευέλικτες μορφές εργασίας και πέτυχε να αποδιοργανώσει σε μεγάλο βαθμό τα οργανωμένα τμήματα των μισθωτών εργαζομένων.

Στη βάση των αριθμών είναι ξεκάθαρο ότι το ΑΚΡ κατάφερε να υλοποιήσει το πρόγραμμα των δομικών αλλαγών της πρώτης περιόδου της διακυβέρνησής του. Η Τουρκία βελτίωσε τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ και την ΕΕ, ενώ το σημαντικότερο ήταν ότι εκμεταλλεύθηκε στο έπακρο την επικρατούσα παγκόσμια ρευστότητα και τις φθηνές πιστώσεις. Η κυβέρνηση του ΑΚΡ ξεκαθάρισε από την αρχή ότι ήθελε να ενισχύσει τη θέση της Τουρκίας ως μιας από τις κυριότερες επενδυτικές χώρες για το ξένο κεφάλαιο. Τουλάχιστον μέχρι και το 2017, η χώρα εισέπραξε 193 δισ. δολάρια μέσω ξένων επενδύσεων, κυρίως στον χρηματοπιστωτικό τομέα, στην ενέργεια και σε κάποιες βιομηχανίες. Μεταξύ των ετών 2004 και 2013 η κυβέρνηση ΑΚΡ προχώρησε σε ιδιωτικοποιήσεις αξίας πάνω από 35 δισ. δολάρια και η Τουρκία μπήκε στη λίστα των «κορυφαίων 10 στις ιδιωτικοποιήσεις» του ΟΑΣΕ. Μέχρι και το 2017, ο αριθμός των εταιρειών που λειτουργούν με ξένο κεφάλαιο στην Τουρκία ήταν 58.400, ένας αριθμός που καταγράφει αύξηση 942% σε σύγκριση με το 2002.

Ωστόσο, το συγκεκριμένο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης άρχισε να αντιμετωπίζει αδιέξοδα από το 2013 και μετά εξαιτίας της μείωσης της ρευστότητας από τη Δύση και της πολιτικής αύξησης των επιτοκίων. Αυτές οι αλλαγές που υποστηρίχτηκαν άμεσα από την Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ, συνέβαλαν στην εμβάθυνση των αντιφάσεων εντός Τουρκίας. Σε πολιτικό επίπεδο η κρίση εκφράστηκε με τη σταδιακή μείωση της επιρροής της εξουσίας Ερντογάν και τη φθορά της κοινωνικής της στήριξης. Εξαιτίας αυτών των δυναμικών από τότε μέχρι σήμερα, η κυβέρνηση αντιμετωπίζει ισχυρές δυσκολίες στην εξισορρόπηση των διαφορετικών συμφερόντων μερών του επιχειρηματικού κόσμου. Γίνεται περισσότερο ευαίσθητη στις διεκδικήσεις συγκεκριμένων επιχειρηματικών κύκλων και ιδιαίτερα απορριπτική ενάντια στις διεκδικήσεις άλλων επιχειρηματικών κύκλων. Με λίγα λόγια, από ένα σημείο και μετά η κυβέρνηση αδυνατεί να ενοποιήσει τα συμφέροντα ολόκληρης της επιχειρηματικής τάξης της χώρας. Αδυνατεί να εμφανιστεί ως ηγεμονική δύναμη και να αναπαράξει το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής στήριξης που είχε στο πρόσφατο παρελθόν.

➤ Υποστηριχτές και αντίπαλοι στην αρένα των επιτοκίων

Η επιμονή του Ερντογάν σε χαμηλά επιτόκια, μπορεί να κατανοηθεί και ως μια βάση του «εμφύλιου πολέμου» που διεξάγεται μεταξύ των διαφορετικών μερίδων του επιχειρηματικού κόσμου στην Τουρκία. Στο σημερινό στάδιο η γενική στρατηγική της κυβέρνησης βασίζεται στην εξής υπόθεση: σταθεροποίηση της αξίας της τουρκικής λίρας σε ανεκτά χαμηλά επίπεδα, αύξηση των εξαγωγών και βελτίωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών με τη μείωση του ελλείμματος. Υπολογίζεται ότι με αυτό τον τρόπο σταδιακά θα μειωθεί και ο πληθωρισμός, ενώ την ίδια στιγμή οι μισθοί των εργαζομένων θα σταθεροποιηθούν σε «ανεχτά» χαμηλά επίπεδα.

➤ Η επιλογή Ερντογάν

Η προαναφερθείσα εκτίμηση αποτελεί και την ξεκάθαρη πλέον επιλογή του Ερντογάν να στηρίξει συγκεκριμένους επιχειρηματικούς κύκλους. Τμήματα της επιχειρηματικής ελίτ όπως εξαγωγείς, επιχειρηματίες του τουρισμού, επιχειρηματίες κατασκευαστικού τομέα, μικρομεσαίες επιχειρήσεις με παραγωγή προς την εσωτερική αγορά οι οποίες και δανείζονται περισσότερο σε τουρκική λίρα, το λεγόμενο ισλαμικό κεφάλαιο, καθώς και κάποια τμήματα των μικροκαταστηματαρχών, στηρίζουν την πολιτική της κυβέρνησης. Προτιμούν τη σταθεροποίηση της υποτίμησης του νομίσματος σε συνδυασμό με χαμηλά επιτόκια. Υπολογίζουν ότι με αυτό τον τρόπο θα ευνοηθούν από την επιλεκτική παραχώρηση δανείων. Παράλληλα, αυτοί είναι και μερικοί από τους επιχειρηματικούς κύκλους που στηρίζουν μια ιδιότυπη πολιτική υποκατάστασης εισαγωγών, η οποία όμως δεν εμπνέεται από την παλαιότερη σχεδιασμένη βιομηχανική ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Τουρκία. Βασίζεται περισσότερο στο λεγόμενο «ανταγωνιστικό νόμισμα», το οποίο υποτίθεται ότι ευνοεί τις εξαγωγές και μειώνει τις εισαγωγές. Πρόκειται συνεπώς για ένα ανομοιογενές επιχειρηματικό σύνολο μέσα στο οποίο υπάρχει κεφάλαιο μεγάλης κλίμακας, αλλά και μικρομεσαίο. Όμως, αυτό το σύνολο διαφοροποιείται στο παρόν στάδιο από τον ισχυρότερο επιχειρηματικό σύνδεσμο της χώρας, τον TUSIAD.

Ο TUSIAD αντίθετα εκπροσωπεί εκείνους του ομίλους επιχειρήσεων που έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε δανειοδότηση από το εξωτερικό και σε ξένο νόμισμα. Οι μεγάλες επιχειρήσεις σε περιόδους υψηλών επιτοκίων στην Τουρκία έχουν την ικανότητα και την πρόσβαση σε δάνεια από τις διεθνείς αγορές σε δολάριο. Για παράδειγμα, όταν το 2018 τα επιτόκια στην Τουρκία έφτασαν το 20-25%, αυτό το τμήμα του κεφαλαίου μπορούσε να δανείζεται από το εξωτερικό με επιτόκια 5-10% σε δολάρια. Το συγκεκριμένο τμήμα του επιχειρηματικού κόσμου συνεχίζει να υποστηρίζει την αναγκαιότητα επιστροφής στην πολιτική που επικρατούσε την περίοδο 2001-2013. Βασίζεται στην αντίληψη για συγκράτηση και μείωση του πληθωρισμού μέσα από την αύξηση των επιτοκίων, η οποία με τη σειρά της θα προκαλέσει την αύξηση του ξένου κεφαλαίου και συνεπώς την άνοδο της αξίας της τουρκικής λίρας. Με αυτό τον τρόπο υπολογίζεται επίσης ότι οι εισαγωγές θα είναι φθηνότερες και θα ενισχυθεί η εσωτερική κατανάλωση. Το αποτέλεσμα όμως αυτής της πολιτικής μέχρι και το 2013, ήταν η δραματική επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου, η εξάρτηση από τις εισαγωγές, η σταθεροποίηση της ανεργίας σε πολύ ψηλά ποσοστά και η περαιτέρω οπισθοχώρηση της βιομηχανίας.

*Λέκτορας, Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Είναι γεγονός ότι από την περίοδο έναρξης της πανδημίας και μετά, η Κυβέρνηση αδυνατεί να εφαρμόσει την πολιτική της σχεδόν σε όλα τα καίρια ζητήματα της οικονομίας. Χαρακτηρίζεται περισσότερο από σπασμωδικές κινήσεις αναστολής μιας γενικευμένης κρίσης παρά σε πολιτικές ξεπεράσματός της. Ενώπιον αυτού του δεδομένου ο σχεδιασμός του μπλοκ της αντιπολίτευσης αποκτά μεγαλύτερη σημασία. Το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα και το Καλό Κόμμα φαίνεται να επιλέγουν ως μια πρώτη κοινή πλατφόρμα τις βασικές διεκδικήσεις του TÜSIAD. Πιθανή επισημοποίηση αυτής της επιλογής θα ξεκαθαρίσει ταυτόχρονα ότι το δίλημμα της κοινωνίας θα περιοριστεί ανάμεσα σε ένα πρόγραμμα αυστηρής λιτότητας που εφαρμόστηκε ήδη στις αρχές του 21ου αιώνα και σε ένα αναποτελεσματικό πρόγραμμα κρισιακών αδιεξόδων όπως αυτό που επικρατεί στη σημερινή συγκυρία. Σε μια τέτοια περίπτωση αναπαράγεται και η λεπτή ισορροπία των εκλογικών ποσοστών που καταγράφουν οι δημοσκοπήσεις, το κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι η διεύρυνση των αναποφάσιστων. Επομένως, εκείνο που αναμένεται να εντατικοποιήσει τη δυναμική αλλαγής της κυβέρνησης στις επόμενες εκλογές, όποτε και αν αυτές γίνουν, θα είναι η ικανότητα ή όχι της αντιπολίτευσης να επεξεργαστεί ένα εντελώς διαφορετικό πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης που να μην εγκλωβίζεται στα κυρίαρχα παραδείγματα της τελευταίας εικοσαετίας. Η απάντηση σε αυτό το δίλημμα δεν μπορεί παρά να δοθεί από τα κόμματα της αντιπολίτευσης, ακριβώς γιατί ίσως το πιο ξεκάθαρο δεδομένο της σημερινής κατάστασης στην Τουρκία είναι η πρωτόγνωρη αδυναμία του Ερντογάν να παράξει πολιτικές.